

ӘОЖ 37.013.43; МҒТАР 14.07.31
<https://doi.org/10.47526/2025-1/2664-0686.171>Ғ.Л. СМАНОВА¹, І.С. СМАНОВ², Д.Н. БАЙҒҰТОВА³¹педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.
(Қазақстан, Шымкент қ.), e-mail: gaziza_on@mail.ru²педагогика ғылымдарының докторы, профессор
(Қазақстан, Шымкент қ.), e-mail: leshan49@mail.ru³филология ғылымдарының кандидаты, доцент
(Қазақстан, Шымкент қ.), e-mail: dinar_1378@mail.ru^{1,2,3}Ө. Жәнібеков ат. Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Аңдатпа. Мақалада баланы әсемдікке баулитын көркем өнер туындыларының мектептегі заманауи оқу-тәрбие үдерісін қамтамасыз етудегі маңызды орны жайлы мәселелер қарастырылады. Кез-келген өнер жанры сияқты бейнелеу өнерінде эмоционалды әсердің таңғажайып күші бар: ол әлемнің көрнекі көкжиектерін ашып қана қоймайды, сонымен бірге бейнелеген образымен де баурап алады, мысалы, қазақ даласы өзінің сұлу табиғатымен тартымды. Бейнелеу өнерімен байланыста болатын оқушы өмірді әр түрлі көріністерде сүю үшін өзінің адами мүмкіндіктерін кеңейтеді. Сонымен қатар, өмірді оның қиялымен және үмітімен толықтырылған белгілі бір көркемдік ерекшелікпен сүйеді. Бұл байланыс – бейнелеу өнерінің тәрбие үдерісіндегі ең басты құралы. Оқушыларға көркемөнердің тәрбиелік ықпалы – балалардың өнерді сезінуі, түсінуі, сүюі және бағалауы, көркемдік құндылықтар жасау қабілетін қалыптастырудың мақсатты педагогикалық үдерісі. Бейнелеу өнері, оның ішінде кескіндеме жанры бойынша білім беру – оқушылардың көркем шығармашылық бағытындағы дүниетанымдық көзқарастарын қалыптастыру үдерісі. Бейнелеу өнерін практикалық оқыту әрдайым көркемдік сауаттылық дағдыларын қалыптастыру, өнер туындыларын эмоционалды қабылдауды дамыту, интеллектуалды қабілеттерді қалыптастыру, көркемдік талғамды жетілдіру сияқты күрделі мәселені шешеді. Бейнелеу өнері туындыларының маңызды тәрбиелік қызметі – көркем және эстетикалық білім беру, сол арқылы оқушыларды әдемілік пен әсемлікке баулу. Көркем шығармашылықтың көрнекті үлгілерін зерделеу оқушылардан белгілі бір ой-өрісті, сезім мәдениетін және қабылдау өткірлігін талап етеді.

Зерттеу жұмысымыздың негізгі мақсаты – көркем туындыларды қолдана отырып, эстетикалық тәрбиенің мәні мен маңызын арттыра түсу.

Кілт сөздер: көркемөнер, бейнелеу өнері, кескіндеме, ұлттық құндылық, мәдениет, эстетикалық тәрбие.

*Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:

Сманова Ғ.Л., Сманов І.С., Байғұтова Д.Н. Бейнелеу өнерінің тәрбиелік мәні // *Ясауи университетінің хабаршысы*. – 2025. – №1 (135). – Б. 371–380. <https://doi.org/10.47526/2025-1/2664-0686.171>

*Cite us correctly:

Smanova G.L., Smanov I.S., Baigutova D.N. Beineleu onerinin tarbielik mani [The Educational Value of Visual Arts] // *Iasauı universitetinin habarshysy*. – 2025. – №1 (135). – B. 371–380. <https://doi.org/10.47526/2025-1/2664-0686.171>

Мақаланың редакцияға түскен күні 01.10.2024 / қабылданған күні 30.03.2025

G.L. Smanova¹, I.S. Smanov², M.N. Baigutova³¹*Candidate of Pedagogical Sciences, Acting Associate Professor
(Kazakhstan, Shymkent), e-mail: gaziza_on@mail.ru*²*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(Kazakhstan, Shymkent), e-mail: leshan49@mail.ru*³*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
(Kazakhstan, Shymkent), e-mail: dinar_1378@mail.ru*^{1,2,3}*South Kazakhstan State Pedagogical University named after U. Zhanibekov*

The Educational Value of Visual Arts

Abstract. The article discusses the methods of using works of art and painting and their important role in enhancing the modern educational process at school. Painting, like any genre of art, has an amazing power of emotional impact: it not only broadens opens the visual horizons of the world, but also fascinates with the images depicted, for example, the Kazakh steppe is captivating with its beautiful nature. A student who comes into contact with painting expands their human capacity to love life in different ways. At the same time, they love life with a certain artistic flair, enriched by imagination and hope. This connection is a most important tool in the educational process of visual arts. The educational impact of art and painting on students is a purposeful pedagogical process aimed at forming children's ability to feel, understand, love and appreciate art, as well as create artistic values. Education in the field of art and painting is not only the process of acquiring knowledge but also formation of a worldview in the field of art and artistic creativity. Practical teaching of fine arts always addresses such a complex task as the formation of artistic literacy skills, the development of emotional perception of works of art, the enhancement of intellectual abilities, and the improvement of artistic taste. An important educational function of fine art is the artistic and aesthetic development and education of students. The study of outstanding examples of artistic creativity requires students to empathize with the heroes, develop a certain mindset, a culture of feelings, and sharpen their perception. In addition, the article describes methods for solving educational challenges using paintings in educational institutions.

The primary objective of this study is to enhance the significance and value of aesthetic education through the use of artistic works.

Keywords: fine arts, visual arts, painting, national values, culture, aesthetic education.

Г.Л. Сманова¹, И.С. Сманов², М.Н. Байгутова³¹*кандидат педагогических наук, и.о. доцента
(Казахстан, г. Шымкент), e-mail: gaziza_on@mail.ru*²*доктор педагогических наук, профессор
(Казахстан, г. Шымкент), e-mail: leshan49@mail.ru*³*кандидат филологических наук, доцент
(Казахстан, г. Шымкент), e-mail: dinar1378@mail.ru*^{1,2,3}*Южно-Казахстанский педагогический университет им. У. Жанибекова*

Воспитательное значение изобразительного искусства

Аннотация. В статье рассматривается значимость художественных произведений в воспитании у детей чувства прекрасного, а также их роль в обеспечении современного учебно-воспитательного процесса в школе. Как и любой другой вид искусства, изобразительное искусство обладает удивительной эмоциональной силой: оно не только раскрывает визуальные горизонты мира, но и завораживает своими образами. Например, казахская степь привлекает своей неповторимой природной красотой. Взаимодействие с

изобразительным искусством расширяет человеческие возможности учащихся, помогает им любить жизнь во всех её проявлениях. Кроме того, оно наполняет их восприятие мира художественным своеобразием, обогащённым воображением и надеждой. Эта связь является основным инструментом изобразительного искусства в воспитательном процессе. Воспитательное воздействие искусства на учащихся – это целенаправленный педагогический процесс, способствующий формированию их способности чувствовать, понимать, ценить и любить искусство, а также развивать умение создавать художественные ценности. Обучение изобразительному искусству, в частности жанру живописи, играет важную роль в формировании мировоззрения учащихся в области художественного творчества. Практическое изучение искусства всегда решает такие сложные задачи, как развитие художественной грамотности, формирование эмоционального восприятия произведений искусства, развитие интеллектуальных способностей и совершенствование художественного вкуса. Важнейшая воспитательная функция произведений изобразительного искусства – это художественное и эстетическое образование, которое прививает учащимся чувство прекрасного и гармоничного. Изучение выдающихся образцов художественного творчества требует от учащихся определённого уровня интеллектуального развития, культуры чувств и остроты восприятия.

Основная цель нашего исследования – повышение значения и роли эстетического воспитания посредством использования художественных произведений.

Ключевые слова: изобразительное искусство, живопись, национальные ценности, культура, эстетическое воспитание.

Кіріспе

Өнер – халықтың рухани мәдениетінің маңызды, ең мазмұнды саласы. Өнерде бейнеленетін барлық нәрсе – бұл адамның рухының көрінісі, адамның ақыл-ойы мен жүрегі, яғни «рухтандырылған» көрініс.

Өнермен қарым-қатынас – бұл адаммен, оның әлемімен, шындықты қабылдауымен, дүниетанымымен қарым-қатынас. Сондықтан көркем туындылардың, әсіресе кескіндемелік картиналар мен портреттердің, халық шеберлері мен қолөнершілерінің туындыларының бай мүмкіндіктерін пайдалана отырып, өнермен, сұлулықпен тәрбиелеу – мектептің барлық педагогтерінің ең асыл міндеті. Оларға өнер арқылы жастарға, жасөспірімге сұлулық үйлесімін ашу, көптеген қарама-қайшылықтар мен қиындықтардан тұратын әдемі және түрлі-түсті әлемге терезе ашу сеніп тапсырылған.

Мектептегі оқыту мен тәрбиелеудің бүкіл жүйесі адамның жеке басындағы ең жақсы жақтарын ашумен; халық пен туған жердің игілігі үшін оның рухани саладағы және физикалық еңбектегі күштері мен мүмкіндіктерін көрсету тәсілдерімен байланысты. Қазіргі мектеп, барлық педагогика рухы жағынан да, мазмұны жағынан да гуманистік, адамның ең жақсы қасиеттерін тәрбиелеуге бағытталған.

Адамның әлеуметтік-мәдени мәнін жүзеге асыру тәсілі – бұл жеке тұлғаның дамуының біржақтылығы мен бөлшектенуін жеңуге ықпал ететін, әр адамның өзінің ішкі әлеуетін ашуға мүмкіндіктерін кеңейтетін, азаматтық ұстанымға жетелейтін гуманитарлық білім.

Қоғамды демократиялық тұрғыдан ағартуды мақсат ете отырып, гуманитарлық білім адамдардың әлеуметтік-экономикалық мінез-құлқына, этносаралық, әлеуметтік-топтық, мемлекетаралық қатынастардың жай-күйіне тікелей әсер етеді, жаңа мемлекеттік бірегейлікті, азаматтардың құндылық қалауы мен өмірлік бағдарларының жүйесін, гуманитарлық қоғамдық менталитетті қалыптастырады.

Біздің еліміз өркениетті құқықтық мемлекеттермен тең болу мақсатында барлық азаматтар арасындағы қарым-қатынастарды жетілдіруге – бүкіл қоғамды ізгілендіруге бағыт

алды. Демек, әлеуметтік өмір адам қоғамдағы барлық құндылықтардың басты өлшемі болатындай болуы керек, ал ізгілендіру мақсаттарына жетудің құралы – гуманитарландыру, ол интеллект қалыптастыруды, сезімдер, эмоциялар мәдениетін тәрбиелеуді, өмірлік құндылықтар мен бағдарлардың белгілі бір жүйесін дамытуды көздейтін көп қырлы үдеріс.

Өнер – адамның эмоционалды арнасы арқылы тұлғаның қоршаған әлемге қатынасына әсер етудің ең күшті құралы. Шындықты көркем жинақталған формаларда, типтік көркем образдарда көрсете отырып, өнер субъектіні тек әлеммен ғана емес, сонымен бірге осы әлемге деген қазіргі көзқараспен де таныстырады. Әлем туралы білім де, әлемге деген көзқарас та жалпыадамзаттық, ұлттық және психологиялық ерекшеліктері бар нақты жеке-қайталанбас бейнелерде беріледі. Осылайша, субъектіні қоршаған шындықтың әртүрлі, алуан түрлі қасиеттері мен сапасы көрсетіледі.

Өнерге білім беру құралы ретінде жүгінудің өзіндік объективті себептері бар, олар өнердің ерекше табиғатына негізделген. Бұл адамға тұтас әсер ете алатын жалғыз құбылыс.

Өнер туындысы арқылы адам әлемді өзінің түрлі-түсті бейнесінде қабылдайды және уақыт пен кеңістіктегі шектеулі жеке тәжірибені жалпыадамзаттық тәжірибеге дейін кеңейту, тереңдету арқылы осы әлемнің шексіздігіне қосылады. Өнер туындысының адамға рахат пен қуаныш сыйлайтыны оның педагогикалық тұрғыдан ерекшелігін көрсетеді: бұл ерекше тәрбиелік құрал, оған жүгіну оқушыларға көңіл-күй мен қанағат сыйлайды. Өнер туындысында ұсынылған көркемсурет бойынша бейнемен байланыста болған кезде адамның алған эстетикалық ләззаты адамда қалыптасатын құндылық бағдарларының ең күшті механизмі болып табылады.

Жалпы, бейнелеу өнері туралы әңгіме басталғанда, ең алдымен осы өнердің негізін қалаған отандық дарынды суретшілеріміз Ә. Қастеев, Ә. Ысмайлов, Х. Наурызбаев есімдерін үлкен ілтипатпен атап өтеміз. Ұлттық дәстүрдің негізінде үлкен өнердің ерекше қолтаңбаларын қалдырған олардың ізін белгілі суретшілер С. Мәмбеев, М. Кенбаев, Қ. Телжанов, С. Айтбаев, Т. Тоғысбаев, Ш. Сариев секілді және көптеген басқа да дарынды өнер шеберлері жалғастырды [1]. Олардың туындыларындағы ұлттық ерекшелікті, ұлттық танымды, төл тарихымыз бен төл мәдениетіміздің көрінісін таныта білу – белгілі ғалымдарымыздың еңбектерінде де кеңінен қамтылды.

Бейнелеу өнері тәрбие құралы ретінде көптеген жұмыстарда эстетикалық тұрғыдан қарастырылады. Осы тақырыпты зерттеу барысында біз Қ. Ералин, Ә. Қамақов, Ж. Балкенов, Қ. Әмірғазин, Б. Әлмұхамбетов, У. Ибрагимов, Р. Мизанбаев және т.б. педагог-ғалымдарымыздың осы бағытта сүбелі үлес қосқанын атап өткіміз келеді [2]. Олардың дені балалардың оқу және сыныптан тыс танымдық іс-әрекеттерінде кескіндеме туындыларын пайдалану жолдарын зерттей отырып, дидактикалық сауатты ұйымдастырылуының жалпы әдістемелік ережелерін анықтаған.

Е. Асылхановтың, Д. Садығалиевтің, М. Жанаевтың ғылыми-зерттеу жұмыстары бейнелеу өнері арқылы идеялық-эстетикалық тәрбие беру мәселесіне, оның балалардың бейнелі ойлауының дамуына әсеріне арналған. Олар бейнелеу өнері сабақтарының әлеуетті мүмкіндіктерін белгіленген аспект бойынша жан-жақты сипаттап, аталған пәнді мектепте оқытудың толық негізделген жүйесін ұсынды.

Б. Төлеби, Т. Мұсалимов, Д. Кемешов, С. Бейсенбаев, Ж. Бейсенбеков, М. Тәңірбергенов балалармен сыныптан тыс тәрбие жұмысын ұйымдастырудың ерекшеліктерін зерттеді. Бұл тәсіл белгілі бір мағынаға ие: көркемөнер туындыларымен таныса отырып, тәрбиенің жалпы заңдылықтары ғана емес, сонымен қатар оқушылардың ұйымдасқан моральдық-эстетикалық қалыптасуын ескеру үшін маңызды ұлттық ерекшелікті көрсететін жергілікті жағдайлар да анықталды.

Ұлттық көркемсурет дәстүрлерін ескере отырып, оқушыларды бейнелеу сауаттылығына оңтайлы оқыту мәселелерін әзірлеу де ғалымдар назарынан тыс қалмаған.

Қ. Ералин, Қ.Тастеміров, І.С. Сманов секілді ғалымдарымыздың еңбектері аймақтық компонентті ескере отырып, бейнелеу өнерінің ерекшеліктеріне, сондай-ақ оқушыларды дамыта оқытуды ұйымдастыру бойынша жұмыс тәжірибесін зерттеуге арналған [3; 4; 5].

Зерттеу әдістері мен материалдар

Мақаланы жазудың алдында біз жалпы білім беретін мектептегі сабақтарда бейнелеу өнері туындыларын пайдалану дәрежесін талдадық, кескіндеме туындыларына жүгінудің педагогикалық шарттарын анықтадық, оқушыларды қазақстандық суретшілердің шығармашылық мұрасына тартудың әдістемелік тәсілдерін таңдадық. Атап айтқанда, зерттеудің бұл кезеңінде келесі міндеттер шешілді:

1. Мектеп оқушыларына көркемдік білім беру және эстетикалық тәрбие беру мақсатында суретшілердің шығармашылық мұрасына деген қызығушылық деңгейін, сондай-ақ бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрлары туралы оқушылардың білімін анықтауға мүмкіндік беретін арнайы сауалнамалар мен практикалық тапсырмалар берілді. Осылайша, олардың «Бейнелеу өнері» пәніне деген қызығушылық деңгейі анықталды.

2. Оқушылардың ұлттық көркемсурет мәдениетіне, атап айтқанда Қазақстанның бейнелеу өнеріне деген қызығушылығының дәрежесі сипатталды; оқушылардың бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрлары туралы білімдеріне мазмұнды сипаттама берілді.

3. Қазақстандық суретшілердің шығармашылық мұрасын игеру барысында оқушыларға адамгершілік-эстетикалық тәрбие беруді ұйымдастырудың оңтайлы шарттары анықталды.

4. Отандық көркемөнер туындыларына жүгінудің ең тиімді әдістемелік тәсілдері анықталды.

Зерттеу материалы ретінде жоғарыда аты аталған ғалымдардың осы бағыттағы ғылыми-зерттеу еңбектері алынды.

Талдау мен нәтижелер

Тәжірибе көрсеткендей, отандық көркемсурет мәдениетін игерудің және оқушылардың эстетикалық және идеялық-адамгершілік көріністерін қалыптастырудың ең тиімді тәсілі бейнелеу өнері сабақтарында қазақстандық суретшілердің шығармашылық мұрасын жүйелі түрде зерделеу болып табылады. Оқушылардың эстетикалық тәрбиесінде отандық бейнелеу өнерінің ұлттық ерекшелігінің дидактикалық мүмкіндіктерін пайдалану оқушылардың көркемдік талғамының қалыптасуына, сондай-ақ олардың қоршаған шындыққа эстетикалық қатынасына әсер етеді [6].

Жалпы бейнелеу өнерінің кескіндеме, графика, мүсін, сәулет өнері, сәндік-қолданбалы өнер, т.б. деп бөлінетіні белгілі. Ал, кескіндеменің өзін осы бейнелеу өнерінің ең бай және толықан түрі дей аламыз. Өнертанушылар кескіндеменің өзін пейзаж, портрет, натюрморт, графика (плакат, сатиралық графика, яғни карикатура), дизайн, қолданбалы өнер деп бөліп қарастырады [7]. Біз қарастырып отырған бейнелеу өнері тақырыбының өзі мектеп қабырғасында пән ретінде жүргізіліп, тіпті балалар бақшасындағы бүлдіршіндердің өзіне қоршаған ортаның сұлулығымен танысуында алғашқы қадамдар ретінде мүмкіндік беретіні анық. Баланың әдемілікке, әсемдікке әуестігі бүлдіршін кезінен басталады емес пе?

Осылайша, өскелең ұрпақтың эстетикалық тәрбиесінің тиімді деңгейін қамтамасыз ететін кескіндеме туындыларымен таныстырудың дәстүрлі әдістемесі үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастырады. Бұл нәтижеге озық педагогикалық тәжірибені жинақтау, бейнелеу өнері арқылы оқушылардың моральдық-эстетикалық тәрбиесі мен көркемсурет бойынша білім беру теориясының маңызды және күрделі мәселелерін жан-жақты зерттеу арқылы қол жеткізіледі [8].

Зерттеу барысында оқушылардың қазақстандық суретшілердің шығармашылық мұрасына деген қызығушылық деңгейін, сондай-ақ бейнелеу өнерінің түрлері мен жанрлары туралы оқушылардың білімін анықтауға мүмкіндік беретін арнайы сауалнамалар мен

практикалық тапсырмалар таратылды. Оқушылардың көркемдік-танымдық және практикалық қабілеттерінің даму деңгейін объективті бағалау мақсатында біз оқушылардың қазақстандық суретшілердің шығармашылық мұрасына саналы қызығушылығының дәрежесін, алған білімдерін практикалық сурет салу үдерісінде ғана емес, сонымен қатар оқушылардың моральдық-эстетикалық мұраттарының болуын, қолдану қабілетін анықтауға мүмкіндік беретін тиісті критерийлерді әзірледік. Олар: Оқушылардың қазақстандық суретшілердің шығармашылық мұрасына саналы қызығушылығы; Оқушылардың қоршаған шындыққа айқын эстетикалық қатынасы; Көркем образды эмоционалды-эстетикалық қабылдау үшін қажетті ұғымдық базаның болуы; Белгілі қазақстандық суретшілер шығармашылығының өзіне тән ерекшеліктерін тани білуі (мәнер, стиль айырмашылықтары); Оқушылардың өз шығармашылығында ұлттық мотивтерді бейнелеудің көркемдік-практикалық дағдыларының сипаты; Қазақстандық шеберлердің шығармаларында бар көркемдік мәнерлілік құралдарына сипаттама бере білуі және т.б. Әзірленген критерийлер негізінде білім беру-эстетикалық көрсеткіштердің үш негізгі деңгейі анықталды – төмен, орташа, жоғары.

Төмен деңгейдің көрінісі – отандық көркем-мәдени құндылықтарды, қазақстандық суретшілердің өзіндік кәсіби шығармашылығын зерделеуге қызығушылықтың болмауы, өнер туындыларын көркемдік-эстетикалық қабылдауға қабілетсіздігі, практикалық тапсырмаларды орындау кезінде шығармашылық белсенділіктің жеткіліксіздігі, қарапайым бейнелеу дағдыларының әлсіз көрінісі, шығарманы өзіндік бағалауды тұжырымдай алмауы.

Орта деңгей оқушылардың отандық мәдениетке және қазақстандық суретшілердің бейнелеу шығармашылығының ұлттық ерекшелігіне ішінара қызығушылығының көрінісімен, Қазақстанның кәсіби бейнелеу өнеріне баулу үдерісінде тиісті теориялық білім мен практикалық дағдыларды игеруге дайындығының болуымен сипатталады. Бұл деңгей тәуелсіз шығармашылықта экспрессивтіліктің эстетикалық және көркемдік құралдарын жеткіліксіз қолданумен, тәуелсіз танымдық іс-әрекетке деген айқын ұмтылыстың болмауымен сипатталады [9].

Туған өлкенің көркемдік мәдениетіне саналы қызығушылық, отандық кәсіби бейнелеу өнерінің шығармашылық мұрасына белсенді көркемдік-эстетикалық қатынастың көрінісі, өз шығармаларында ерекше, айқын ұлттық-көркем образдарды бейнелеуге деген ұмтылыс *жоғары деңгейге* тән. Бұл деңгейде бейнелеу дағдыларын игерудің жоғары дәрежесі, көркемдік-эстетикалық және ғылыми-іздірету іс-әрекетінің жандануы, қоршаған шындыққа айқын эстетикалық қатынас, сондай-ақ адамгершілік қасиеттерді көрсету қабілеті байқалады.

Анықтау эксперименті кезеңінде критерийлік көрсеткіштерді анықтау үшін сауалнамамен қатар оқушыларға мерзімді түрде келесі тапсырмалар ұсынылды:

– талданатын көркем және графикалық шығармалардың көркемдік-эстетикалық маңыздылығын анықтау;

– этникалық ерекшеліктерін көрсететін тұрмыстық заттардан тақырыптық натюрморт жасау;

– педагог көрсеткен көркем шығарманың көркемдік бейнесіне сәйкес келетін әдеби, музыкалық, поэтикалық шығармаларды атау;

– музыкалық шығарманы тыңдап, өзінің бейнелеу шығармашылығында көркем образды жаңғырту;

– «Қазақстандық бейнелеу өнерін дамытудағы әлемдік көркемсурет мектебінің рөлі» тақырыбында эссе жазу;

– ұлттық стильде жасалған сюжеттік-тақырыптық практикалық жұмысты орындау.

Жүргізілген жұмыстың нәтижелері оқушылардың көрнекті қазақстандық суретшілердің шығармашылық мұрасына қызығушылығын қалыптастыру үшін дидактикалық жағдайларды іздеуге бағытталған зерттеуіміздің келесі кезеңінің бағытын анықтады.

Мәселен, Ақжар кентінің 5-сыныптарында жеті критерийдің бесеуі бойынша оқушылардың білім деңгейінің төмендігі анықталды (69,4%); орта деңгейге тек екі критерий бойынша оқушылардың білімі мен дағдылары сәйкес келді (30,6%); жоғары деңгейге бірде-бір оқушы сәйкес келмеді (0%). Оқушылар кескіндемені қабылдауға дайын болмаса да, қазақстандық суретшілердің шығармаларының атаулары мен айрықша ерекшеліктерін атай алмаса да, отандық мәдениетке қызығушылық танытты, практикалық сурет салу үдерісінде ұлттық ою-өрнектерді қолданды.

6-сынып оқушыларының практикалық жұмыстары мен ауызша жауаптарын талдау төрт критерий бойынша (57,3%) көркемдік білім мен ұлттық бейнелеу өнерін эстетикалық қабылдаудың төмен деңгейін, үш критерий бойынша орташа деңгейді (47,8%) және жоғары білім деңгейінің жоқтығын (0%) көрсетті.

7 және 8 бақылау сыныптарында жүргізілген зерттеулер мынадай нәтижелерді анықтауға мүмкіндік берді: төмен деңгей оқушылардың 42,6% (үш критерий бойынша), орташа – тиісінше 42,6% және 42,5% (үш және екі критерий бойынша), жоғары – 14,8% және 14,7% (бірінші және екінші критерий бойынша) білімдеріне сәйкес келді. Айта кету керек, жоғары сыныптарда оқушылар қазақстандық суретшілер шығармаларының эстетикалық маңыздылығын түсінуге жақсы бағдарланған, ал өзіндік шығармашылықта ұлттық өнердің ерекшеліктерін көркемдік-эстетикалық игерудің жоғары деңгейін көрсетті.

Төлеби ауданында жүргізілген тәжірибенің қорытындысы бойынша мынадай нәтижелер алынды: 5-сыныптарда қазақстандық суретшілердің бейнелеу мұраларын білудің төмен деңгейі мектеп оқушыларының 71,2%-ын көрсетті; орта деңгейге оқушылардың 28,8%-ы сәйкес келді, ұсынылған критерийлер бойынша жоғары деңгей тіркелмеді. Теориялық және практикалық дайындықтың әлсіздігін көрсете отырып, оқушылар қазақстандық шеберлердің көркем шығармаларын зерттеуге дайын екендіктерін көрсетті.

6-сыныптарда кәсіби бейнелеу өнерін көркемдік-эстетикалық қабылдаудың төмен деңгейі жауаптардың 56,5% -на сәйкес, орташа деңгей – 43,5%, жоғары деңгей – 0% сәйкес келді. Әлбетте, 5-сыныппен салыстырғанда көркемсурет мәнерлілігі құралдарын игеру деңгейі біршама өсті. 7-ші және 8-ші сыныптарда көрсеткіштер біршама жақсарды: сұралғандардың 14,8% және 27,8% бойынша білімнің жоғары деңгейі көрсетілді, олар көркемдік-эстетикалық бағалау критерийлерінің қалыптасқанын және ұлттық өнердің бірегей ерекшелігі туралы нақты хабардар екенін көрсетті. Білім мен дағдылар бойынша орта деңгейге сәйкесінше 42,6% және 29,6% жауап берді, қазақстандық суретшілердің шығармаларының айрықша ерекшеліктерін адамгершілік-эстетикалық қабылдаудың төмен деңгейін 42,6% оқушылар көрсетті. Ауыл мектептерінің оқушыларына тән отандық мәдениетке қызығушылық таныту, практикалық жұмыста белгілі бір білім мен дағдылардың болуы, ұлттық өнердің ерекше бірегейлігін түсіну, композицияға ұлттық түстерді, ерекше мотивтерді енгізудің ішінара шеберлігі дәстүрлі сәндік өнердің айтарлықтай әсерімен, тарихи мәдени орталықтардың жақындығына байланысты. Алайда, оқушылар Қазақстанның кәсіби бейнелеу өнері туралы білімдерінің жеткіліксіздігін, көркемдік мәнерлік құралдарын қабылдай алмайтындығын және кескіндеме мен графиканың бағалау критерийлерінің жоқтығын көрсетті.

Сонымен қатар, қалалық мектеп оқушылары практикалық сурет салу дағдыларын көрсете отырып, жалпы теориялық пәндерді жақсы бағдарлады. Мәселен, ұсынылған бағалау критерийлерінің бесеуі бойынша 5 және 6-сыныптардың бақылау экспериментіне қатысушылар білім мен практикалық дағдылардың төмен деңгейін (71%) көрсетті, жауаптар мен орындалған тапсырмалардың нәтижелері бойынша оқушылардың 29% (екі критерий бойынша) орташа деңгейге сәйкес келді, жоғары деңгей бойынша – нөлдік нәтиже.

7-ші және 8-ші сыныптарда оқушылар көркемдік-эстетикалық бағалау критерийлерінің қалыптасуының жоғары деңгейін көрсетті, ұлттық өнердің бірегей ерекшелігін түсінді,

алайда өзіндік шығармашылыққа қызығушылық танытпады (төмен деңгей – 28,6% және 42%; орташа – 55% және 42,8%, жоғары – 16% және 15,2%).

6-сыныптарда оқушылардың 14,5%-ы төмен деңгейді (жетіден екі критерий), орташа деңгейі – 70,2% (бес деңгей бойынша), жоғары деңгей – 15,3%; 7-ші және 8-ші сыныптарда теориялық және өнертану білімі мен практикалық дағдыларының төмен деңгейі тиісінше сауалнамаға қатысқандардың 41,7% және 56%-ын көрсетті (үш және төрт критерий), оқушылардың 41,7% және 30%-ның жауаптары орташа деңгейге сәйкес келді, көркемсурет білімі мен өнерді эстетикалық қабылдаудың жоғары деңгейін экспериментке қатысушылардың 16,6% және 14%-ы көрсетті (жетеуінің екі критерийі бойынша). Ұлттық тақырыпты көрсету дағдылары болмаған жағдайда, жоғары сынып оқушылары ұлттық көркемдік образды эстетикалық қабылдау қабілетінің орта және жоғары деңгейін, туған мәдениеттің эстетикалық ерекшелігін ішінара немесе анық білетіндігін көрсетті.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері қазақстандық суретшілердің кәсіби шығармашылығына жүгіну арқылы оқушылардың көркемсурет білімі мен эстетикалық тәрбиесінің осы өңірге тән проблемаларын анықтауға, оқушылардың өңірлік көркемсурет білімі мен эстетикалық тәрбиесін ұйымдастырудағы олқылықтарды түзетуге мүмкіндік берді.

Белгілі суретшілердің шығармаларының көркемдік қасиеттерін шығармашылық талдауды көздейтін қалыптастырушы эксперимент әдістемесін әзірлеу мектеп оқушыларының бейнелеу өнерінің дүниетанымдық мәнін түсінуіне және ұлттық көркем мәдениетті эстетикалық қабылдауға бағытталған.

Сонымен, ұлттық тақырыпты ашатын әңгімелер жүргізу кезінде белгілі шығармалардың көркемдік-эстетикалық қасиеттерін терең және мазмұнды талдауға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың өзіндік шығармашылық қызметін белсенді етуге, олардың шығармалардың көркемдік мазмұнына эстетикалық көзқарасын дамытуға, оқушылардың өнертану терминологиясын дұрыс қолдануына ерекше назар аударылды.

Көрнекі есте сақтауды, кеңістіктік ойлауды, заттардың пішінін бақылау мен талдауды дамытуға ықпал ететін табиғи заттарға қарап сурет салудың эксперименттік сабақтарында оқушылар Қазақстанның көркемдік дәстүрлерінің ерекшелігіне қосыла отырып, шындықты эстетикалық қабылдауға үйренді.

Шығармашылық қиялды, эстетикалық қабылдауды және қоршаған әлемнің объектілері мен құбылыстарын есте сақтауды дамытатын тақырыптық сурет салуға ерекше назар аударылды. Мұндай сурет суретшілердің шығармашылығын егжей-тегжейлі зерттеуге ықпал етеді, бұл жасөспірімдерді ұлттық өнер мәдениетімен оңтайлы таныстырудың маңызды факторы болып табылады.

Әңгіме-сабақтар, пікірталастар, факультативтік сабақтар, шығармашылық кештер, экскурсиялар, бейнелеу өнерінің практикалық сабақтары барысында оқушыларды қазақстандық суретшілердің шығармашылық мұрасымен ойластырылған және жүйелі түрде таныстыру нәтижесінде мынадай қорытындыға келуге болады:

– қазақстандық кәсіби бейнелеу өнері көпшілікті насихаттау, оған баулу, халықтың эстетикалық өзіндік санасын қалыптастыру мен бекітудің аса маңызды міндетін шешеді;

– қазіргі қоғамның өзекті мәселелерін және қазақ халқының тарихының маңызды кезеңдерін бейнелейтін қазақстандық бейнелеу өнерінің жетекші үрдістері әлемдік мәдениеттің өзіне тән бағыттарының дамуымен тығыз байланысты;

– сонымен бірге қазақстандық кәсіби бейнелеу өнерінің өзіндік мәдениетін ерекшелейтін жергілікті ерекшеліктердің бар екендігіне күмән келтірмейді;

– қазақстандық өнердің кәсіби шеберлігін қалыптастыруда, ұлттық көркемсурет кадрларын даярлауда және реализм әдісін игеруде әлемдік көркем мәдениет, әртүрлі ұлт өкілдерінің тәжірибесі мен көмегі жетекші рөл атқарды, олар өз кезегінде Қазақстанның таңғажайып табиғаты мен көпұлтты еліміздің мәдениетінен шабыт алды.

Қорытынды

«Бүгінгі таңдағы қазақ бейнелеу өнері – әбден толысқан, жоғары деңгейде шындалған, толымды өнер. Осы дәрежеге жету үшін де еліміздің мәдени өмірінде, небір күрес пен ізденіске толы процестер жүрді. Еліміздің егемендік алуымен шығу тегімізге, тарих пен өткен мұраларымызды қайта тануға деген белсенділік те артты», - дейді мәдениеттанушы-ғалым Жанарбек Берістен өз мақаласында [10]. Ендеше осы толысқан өнерді мектеп қабырғасындағы «Бейнелеу өнері» сабағында кеңінен түсіндіріп, жас ұрпақтың бойына эстетикалық нәр беру керек.

Өйткені бейнелеу өнері жас баланың сезімтал әлемінің шеңберін молынан кеңейтеді. Оқушының алдында жер мен ғарыштың бұрын-соңды болмаған кеңістігі ашылады, көзбен көріп қабылдау арқылы жас ұрпақты өмір туралы: тіршілік ету ортасы, іс-әрекет әдістері, адам туралы оның барлық алуан түрлілігі жайлы идеямен байыту жүзеге асырылады. Өмірді өз қиялы мен үміті арқылы белгілі бір көркемдік ерекшелікпен сүйеді. Жас жеткіншек әлемге суретшінің көзімен қарайды, ол таңданады, сұлулыққа тамсанады. Көкірек көзі ашылады, жан сарайы жадырайды. Себебі кескіндеменің әсер ету сәті (музыкалық фразадан, би қимылынан, айтылған фразадан айырмашылығы) ұзақ уақытты алатындықтан, кенепте қалыптасқан қатынастың әсері күшті ғана емес, сонымен қатар ұзақ уақытқа созылады. Бұл ерекшелікті ескермеуге болмайды: көркем образ тілі балаларға бірден қол жетімді бола бермейді, бірақ олар өсіп, көркем образды қабылдау қабілетіне ие болады. Картина балаға алғашында әсер етпесе де, келесі кезеңге өткенде, кенептен «көз көріп», ал «жаны басқа жанды сезінеді», - сөйтіп картина жанын баурап алады!

Кескіндеме өнерімен оқушыларды таныстыруды әртүрлі формада: мұражайға экскурсия, кескіндеме сағатын өткізу, суретші туралы әңгіме немесе суретшімен кездесу және т.б. ұйымдастыруға болады. Сондай-ақ, кенептегі репродукцияларды мектеп сыныптарына, дәліздерге немесе холлдарға қоюға болады, ал репродукциялық-слайдтарды АКТ көмегімен көрсетуге; шағын ашықхат түрінде әр балаға таратуға немесе журналдың беттерінен көрсетуге, сыйлық ретінде беруге, оқулықтың иллюстрациясы ретінде оқытуға болады.

Кескіндеме өнерінің әлеуетті мүмкіндіктерін тәрбиелік құрал ретінде қарастырудың нәтижесі, біріншіден, бұл құрал тәрбие жұмысына міндетті түрде енгізілуі керек деген қорытынды жасаймыз; екіншіден, оны қолданудың пысықталған әдістемесі басқа гуманитарлық пәндерді оқытумен қатар мектептердің практикалық тәжірибесінде кеңейтіліп, жаңартылып, толықтырылуы керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Нысанбаев Ә. «Қазақстан» Ұлттық энциклопедиясы. – Алматы: «Қазақстан энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998. – 720 б.
2. Джумашева А.С. Қазақстанның кәсіби бейнелеу өнерінің дамуы. [Электронды ресурс]. URL: https://www.rusnauka.com/45_PWMN_2016/Pedagogica/3_220175.doc.htm (қаралған күні 22.03.2024)
3. Сманов І.С. Кескіндеме педагогикасы. – Шымкент: Дортмунд. – 2021. – 110 б.
4. Ералин Қ. Кеңістік көріністерін бейнелеу. – Түркістан: Тұран. – 2006. – 80 б.
5. Ералин К.Е., Тастемиров К.Т. Методы изучения творчества народных мастеров. – Шымкент: МКТУ им. Х.А.Ясави, 1995. – 120 с.
6. Жанбиршиев С.Н. Отандық кескіндеме арқылы мектеп оқушыларына адамгершілік-эстетикалық тәрбие беру: пед. ғыл. канд. ... дис. – Түркістан, 2008. – 156 б.
7. Сманов І.С. Кескіндеменің өнер немесе тәрбиелік әлеуеті қандай болуы мүмкін // Халықаралық ғылыми-теориялық және ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. – Шымкент, 1982. – Б. 117–120.

8. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна, 2005. – 656 б.
9. Шипанов А.С. Әуесқой жас суретшілер мен мүсіншілерге. – Алматы: Мектеп, 1989. – 170 б.
10. Берістен Ж. Кескіндеменің көркем кеңістігі // Егемен Қазақстан. 8 қаңтар, 2021. [Электронды ресурс]. URL: <https://egemen.kz/article/260496-keskindemeninh-korkem-kenhistigi> (қаралған күні 12.05.2024)

REFERENCES

1. Nysanbaev A. «Qazaqstan» Ultyq enciklopediasy [National Encyclopedia “Kazakhstan”]. – Almaty: «Qazaqstan enciklopediasy» Bas redakciasy, 1998. – 720 b. [in Kazakh]
2. Djumasheva A.S. Qazaqstannyn kasibi beineleu onerinin damuy [Development of Professional Fine Arts in Kazakhstan]. [Electronic resource]. URL: https://www.rusnauka.com/45_PWMN_2016/Pedagogica/3_220175.doc.htm (date of access 22.03.2024) [in Kazakh]
3. Smanov I.S. Keskindeme pedagogikasy [Pedagogy of painting]. – Shymkent: Dortmund. – 2021. – 110 b. [in Kazakh]
4. Eralin Q. Kenistik korinisterin beineleu [Representation of space scenes]. – Turkistan: Turan. – 2006. – 80 b. [in Kazakh]
5. Eralin K.E., Tastemirov K.T. Metody izucheniya tvorchestva narodnykh masterov [Methods of studying the creativity of folk artists]. – Shymkent: MKTU im. H.A. Iasavi, 1995. – 120 s. [in Russian]
6. Janbirshiev S.N. Otandyq keskindeme arqyly mektep oqushylaryna adamgershilik-estetikalыq tarbie beru: ped. gyl. kand. ... dis. [Moral and aesthetic education of schoolchildren through domestic painting: dis.]. – Turkistan, 2008. – 156 b. [in Kazakh]
7. Smanov I.S. Keskindemenin oner nemese tarbielik aleueti qandai boluy mumkin [What can be the artistic or educational potential of painting] // Halyqaralyq gylimi-teorialyq jane gylimi-adistemelik konferencia materialdary. – Shymkent, 1982. – B. 117–120. [in Kazakh]
8. Qazaq madenieti. Enciklopedialyq anyqtamalyq [Kazakh culture. Encyclopedic reference book]. – Almaty: Aruna, 2005. – 656 b. [in Kazakh]
9. Shipanov A.S. Auesqoi jas suretshiler men musinshilerge [For young amateur artists and sculptors]. – Almaty: Mektep, 1989. – 170 b. [in Kazakh]
10. Beristen J. Keskindemenin korkem kenistigi [Artistic space of painting] // Egeмен Qazaqstan. 8 qantar, 2021. [Electronic resource]. URL: <https://egemen.kz/article/260496-keskindemeninh-korkem-kenhistigi> (date of access 12.05.2024) [in Kazakh]